

Ірина Насмінчук*

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З СОМАТИЧНИМИ КОМПОНЕНТАМИ У ПРОЗІ ГАЛИНИ ТАРАСЮК

У статті досліджується специфіка функціонування фразеологічних одиниць із компонентами-соматизмами у прозовому дискурсі сучасної української літератури. Семантичні, емоційно-сміслові та зображально-виражальні якості соматичних фразеологізмів, що акумулюють у собі особливості світогляду українського народу, розглядаються на матеріалі прозових творів Галини Тарасюк. У контексті аналізу прозових текстів розглядаються як загальнонародні, так і модифіковані соматичні фразеологізми, з'ясовуються їх функціонально-стилістичні якості. Простежується функціональне навантаження соматичних фразеологічних одиниць, їх роль в образотворенні та індивідуалізації персонажів художніх творів.

Ключові слова: фразеологія, Галина Тарасюк, соматична лексика, фразеологізми-соматизми, пейоративність.

Iryna Nasminchuk. Phraseologisms with somatic components in Halyna Tarasyuk's prose

The article examines the specifics of the functioning of phraseological units with somatism components in the prose discourse of modern Ukrainian literature. Semantic, emotional-semantic and figurative-expressive qualities of somatic phraseological units, which accumulate features of the worldview of the Ukrainian people, are considered on the basis Halyna Tarasyuk's prose works. The rich illustrative material is taken from the novels «Haspid and Margarita», «My Third and Last Marriage», «Death is the Sister of My Loneliness», «Love and Sin of Mary Magdalene», «Predator», «Qin Huan Gong» and some short stories.

It was found that the most common in the analyzed prose are phraseological units with the names of such parts of the human body as the head, eye, hand, leg, finger. The analysis of somatic vocabulary provides an opportunity to deepen knowledge about the relationship between language and thinking, worldview, and mental characteristics of the nation.

The article statistically identifies the five main and most numerous groups of phraseological units with somatism components in the language of the prose works of Halyna Tarasyuk according to their semantic qualities: 1) they denote the physical space of a person, 2) they outline relationships in society, 3) they characterize animate and inanimate nature, 4) express emotions, mental states and feelings, 5) distinguish between sacred and profane. According to structural qualities, phraseological fusions, phraseological units and phraseological combinations are distinguished. In the context of the analysis of prose texts, both common and modified somatic idioms are considered, and their functional and stylistic qualities are clarified. The functional load of somatic phraseological units, their role in the representation and individualization of characters in artistic works is traced. Semantic, emotional-semantic and figurative-expressive characteristics of somatic phraseology in the analyzed texts correlate with the human-centric perception of reality. The author of the article comes to the conclusion that Halyna Tarasyuk's phraseological nomination is determined, on the one hand, by ethnic stereotypes related to the concept of the human body, and on the other hand, by the dominants of the author's worldview.

Keywords: phraseology, Halyna Tarasyuk, somatic vocabulary, phraseology-somatisms, pejorativeness.

Постановка проблеми. У мовній картині світу чільне місце займають фразеологічні одиниці з компонентами-соматизмами, які зазвичай кваліфікують як стійкі вислови з семантичною основою на позначення як зовнішніх форм людського організму (голова, рука, нога, око тощо), так і внутрішніх органів та систем (серце, душа, кров, жили). Вони свідчать про посилену увагу людини до

* **Ірина Насмінчук**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Закладу вищої освіти «Подільський державний університет» (Кам'янець-Подільський, Україна); e-mail: nasminchuk@gmail.com.

себе і навколишнього світу, виступаючи не лише носіями інформації про людське тіло, а й маркерами етнічної свідомості. Фразеологічні одиниці із соматичними складниками належать до найдавніших за часом постання і найбільш універсальних за сферами вжитку. Зазнавши певної еволюції, вони увібрали в себе характерні риси світобачення та світосприйняття народу, і наразі виступають трансляторами традицій, вірувань, понять, образів-символів, асоціацій тощо. Упродовж останніх десятиліть значно активізувалася увага мовознавців до проблеми національної специфіки фразеологізмів-соматизмів, що створило підґрунтя для осмислення лінгвокультурологічних особливостей соматичної лексики в художній літературі.

Багатий мовний світ Галини Тарасюк уже ставав предметом дослідження українських учених. Так, А. Галич, з'ясовуючи естетичну складову асоціонімів у романах авторки, принагідно торкається питання їх мовної неповторності [Галич 2011]. Аналізу мовних особливостей вербалізації концепту *доля* у прозі письменниці присвячене дослідження Л. Марчук [Марчук 2019]. Особливості функціонування фразеологізмів книжного і фольклорного походження у поетичних збірках Галини Тарасюк «Жайворове поле», «Горельефи», «Сотворіння гнізда», «Зерна полину», «Осінній благовіст» досліджує І. Насмінчук [Насмінчук 2023]. Незважаючи на те, що проблеми української фразеології останнім часом досліджуються досить активно, питання місця і значення соматичних фразеологізмів у структурі художніх творів залишається маловивченим. То ж актуальність і новизна розвідки цілком обґрунтована.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зосередження дослідницького інтересу на природі фразеологічних одиниць, практика укладання нового покоління фразеологічних словників, переміщення уваги мовознавців до осмислення і систематизації корпусу фразеології сприяли вдосконаленню категоріального апарату й інструментарію цього розділу мовознавчої науки. Так, у спеціальній напрям виокремились дослідження про фразеологізми з компонентами-соматизмами. Проблеми, на яких зосереджені науковці сьогодні, зводяться до двох основних: перша – це питання культурно-національної конотації соматичних фразеологізмів; друга – дослідження семантики та функціонування фразеологічних одиниць із соматичним компонентом у мові художніх творів. Найновіші концептуальні тенденції першої проблеми докладно простежує дослідниця Т. Тоненчук [Тоненчук 2019], виокремлюючи національно-культурні (конвенційні) і міжкультурні (натуральні) соматичні фразеологізми. Опису фразем із компонентами-соматизмами у творах української і зарубіжної літератури присвячені роботи В. Біляцької [Біляцька 2020], Н. Венжинович [Венжинович 2019], Н. Грозян [Грозян 2013], З. Комарової [Комарова 2023]. В. Біляцька звертає увагу на такі функції соматичної фраземіки у художньому дискурсі, як концептуалізація соматичного коду культури, вербалізація національно-культурного компонента семантики, використання образного потенціалу соматизмів на позначення психоемоційного стану та почуттів [Біляцька 2020, с. 63]. Суголосне твердження і Н. Грозян: «Лінгвістику цікавить не тіло людини як фізичний чи біологічний об'єкт, а семіотична концептуалізація тіла і його частин, тобто те, як тіло людини та його частини представлені у звичайній мові» [Грозян 2013, с. 84]. Про «семіотичну концептуалізацію» соматизму *серце*, а також механізми творення фразеологічних одиниць із цим компонентом йдеться у дослідженні З. Комарової, яке оперте на історичну прозу Б. Лепкого [Комарова 2023]. Аналізуючи семантику фразем з компонентами-соматизмами у творах М. Матіос та В. Шкляра, Н. Венжинович

доходить обґрунтованого висновку, що такі фраземи «надають творам національної самобутності, створюють реалістичну народну атмосферу, ілюструють розвиток особистості в соціальному середовищі, формування її характеру, поглядів» [Венжинович 2019, с. 18].

Наукові студії О. Андрейченко [Андрейченко 2008], Т. Тоненчук [Тоненчук 2019] проводять кореляцію соматичних фразеологізмів із такими поняттями, як антропоцентризм, архетипні уявлення, культурний контекст, культурний стереотип. За словами О. Андрейченко, соматичний код культури, будучи одним із найдавніших, «співвідноситься з архетипними уявленнями людини» [Андрейченко 2008, с. 4]. Також повноправною є кореляція з поняттям символу, адже соматичні фразеологізми часто виростають на ґрунті традиційної символіки, пов'язаної з людським тілом. Як слушно зауважує Т. Тоненчук, «тлумачення фразеологізмів із символічними компонентами передбачає залучення широкого культурного контексту, потребує ґрунтовних знань психології народу, його звичаїв і традицій. Символ має значний вплив на формування загальної фразеологічної семантики, а наявність символічного елемента у структурі сталого вислову значно збільшує культурну значущість останнього» [Тоненчук 2019, с. 146].

Кількісні і якісні характеристики фразеологічних одиниць із соматичними компонентами беруться до уваги при з'ясуванні проблеми взаємозв'язку мови, мислення, світоглядних і ментальних особливостей нації, а також при вивченні питання художньої майстерності письменника. Адже у відповідних фразеологічних одиницях на позначення соціумного та психологічного самопочуття персонажа художнього твору втілюється як індивідуальний характер митця, так і ментальний код народу, репрезентантом якого цей митець виступає.

Формулювання цілей статті. Погоджуючись із твердженням І. Глуховцевої, що «фразеологія будь-якого художнього твору – це культурний феномен» [Глуховцева 2019, с. 89], значення якого повністю розкривається у відповідному контексті, ставимо собі за мету виявити семантичні, емоційно-сміслові та зображально-виражальні якості соматичних фразеологізмів у прозі Галини Тарасюк. Джерельну базу дослідження склали романи «Гаспид і Маргарита», «Мій третій і останній шлюб», «Смерть – сестра моєї самотності», «Любов і гріх Марії Магдалини», «Хижачка», «Цінь Хуань Гонь», новелістика.

Виклад основного матеріалу. Фразеологічні одиниці із соматичним компонентом, як і фразеологія в цілому, фіксують знання, пов'язані з історичним досвідом, трудовою діяльністю, побутом і культурними надбаннями народу. Фразеологічний словник Галини Тарасюк сформований на базі буденної, архетипної лексики. У прозових текстах письменниці виокремлено фразеологічні одиниці з соматичними компонентами, які за семантикою можна згрупувати навколо таких понять і явищ: 1) фізичний простір людини («*Каро Божя! І де ти взявся на мою голову?*» [Тарасюк 1995, с. 263]; «*...носа пхнеш куди тобі не слід*» [Тарасюк 2006, с. 76]; «*Чого трешся, чого в очі преишся?*» [Тарасюк 2006, с. 86]); 2) людина і її взаємини в соціумі («*Тому аби там що, а ти – при вперед, по головах, по трупах, з незворушною міною*» [Тарасюк 1995, с. 12]; «*Може, думає, що люди одумаются, знову в ноги йому впадуть*» [Тарасюк 2006, с. 258]; «*Та він одно зна – замилювати нам очі, ніби він не фальшував вибори, коли я сам видів на власні очі, що то було лиш таким чином і ні жодним инчим*» [Тарасюк 2008, с. 136]; «*Скривдили – засмійся, підклали ніжку – вдай, що сама перечепилась*» [Тарасюк 1995, с. 12]; «*Хто хтів, той штурхав і ноги в мене витирає*» [Тарасюк

2006, с. 261]); 3) жива і нежива природа («*Оті, що хотіли скопитити Лору, змести її з лиця землі за правду в очі*» [Тарасюк 1995, с. 34]; «*Слухай, мамцю, як ти ще хоч раз погано подумаєш про воїнство Князя, жаба тобі вмент **цицьки дасть***» [Тарасюк 2006, с. 31]; «*Дивись, дивись, як красується-малюється, **хвіст і пальці віялом, воло роздув, мов пелікан***» [Тарасюк 2006, с. 23]; «*Від одного погляду на якогось хлопа проймав такий сміх, що той з дива не знав, у який бік **кігті дерти***» [Тарасюк 2006, с. 17]); 4) емоції, психічні стани і почуття («*Ходив по квартирі, **ламав руки білі, кривив вуста медові***» [Тарасюк 2006, с. 174]; «*Ох, як же ж він мені **в душу запав, той Любка!***» [Тарасюк 2006, с. 178]; «*Я би встидалася **рота відкрити***» [Тарасюк 2006, с. 196]; «*Мала ж колись – хоч раз у житті – закохатись, та так, щоб бігти слідом, **під ногами землі не чуючи***» [Тарасюк 2006, с. 42]; «*Я аж **серцем прихилилася до тієї його героїні***» [Тарасюк 2006, с. 173]); 5) сакральне і профанне («*Бо тільки сьогодні, **продавши не тільки власну душу, а й душу поріддя свого задля поганого лакомства, зрозуміла...***» [Тарасюк 2006, с. 102]; «*Доки доволокли до медпункту, **віддала Богіві душу***» [Тарасюк 2006, с. 171]; «*Байдуже, що я лиш **Богіві душу винна***» [Тарасюк 2006, с. 211]; «*І знову тривога, і знову **страх охопив душу***» [Тарасюк 1995, с. 172]; «*Він наче хотів **вихлюпнути з душі важкий намул***» [Тарасюк 1995, с. 174]).

Пильну увагу Галини Тарасюк до концептуальних образів слова, свідоме і позасвідоме звернення до фразеологізмів із компонентами-соматизмами *голова, око, рука, кулак, палець, язик, душа, серце, нога* тощо зумовлює людиноцентрична проблематика її прози. В першу чергу це проблеми митця і влади («*Любов і гріх Марії Магдалини*», «*Між пеклом і раєм*»), влади і народу («*Цінь Хуань Гонь*», «*Я живу з монстром*»), шляхів досягнення влади і її моральної складової («*Цінь Хуань Гонь*», «*Я живу з монстром*»). Наскрізний вектор великої і малої прози Галини Тарасюк – іронічно-саркастичне зображення різнорівневих представників влади. Відтак у її текстах активно побутують фразеологічні одиниці зі значенням «володіти», «правити», «брати/відбирати», «наживатися», «тримати». Як правило, такі фразеологічні одиниці у своєму складі містять соматизм «рука». «Рука, – як зазначає О. Андрейченко, – служить метонімічним позначенням людини, її дій, вчинків. Звороти з компонентом рука експлікують сприйняття цього соматизму як органу сили влади, керівництва, а також механізму привласнення, підкорення тощо» [Андрейченко 2008, с. 5]. Найрепрезентативнішими в аналізованих романах і новелах є фразеологізми «*волохата рука*», «*царственна рука*», «*брудні руки*», «*чіпкий кулак*», «*нагріти руки*», «*тримати в руках*» тощо: «*Отримала як перспективний драматург квартиру на Березняках. Звісно, з **волохатої руки Майстра***» [Тарасюк 2006, с. 58]; «*І скоро, дуже скоро вже **тримала, кого треба, у своєму чіпкому кулачку так міцно, що їм нічого не зоставалось, як, ненавидячи, дружити з нею***» [Тарасюк 2006, с. 80]; «*А тепер кажіть правду, котрий отаман годен був би в такій обсаді ворожій тверезо мислити та ще й військо **в руках тримати***» [Тарасюк 2008, с. 102]; «*У геніальних малоросів це ще від Тараса Григоровича: замість того, щоб вдячно **поцілувати царственну руку, – вкусити...***» [Тарасюк 1995, с. 22]; «*Гейбіт проінструктував Маргариту детально, як **узяти голими руками недоступного Майстра***» [Тарасюк 2006, с. 81]; «*І на цьому теж не один патріот **нагрів брудні руці***» [Тарасюк 2006, с. 86]. Сприйняття соматизму *рука* у розумінні добродіяння, прихильності, турботи експлікує фразеологізм «носити на руках»: «*На **руках тебе твій носить***» [Тарасюк 1995, с. 242]. Образно-метафоричне відображення людського страждання фіксує фразеологічна одиниця «*ламати руки*»: «*Тіло ще ходить по землі, ще **ломить руки** в узлово́в її домовини*»

[Тарасюк 1995, с. 245]. Контамінація різних за своїм значенням фразеологізмів «білі руки» і «ламати руки» значно посилює стилістичний ефект: *«І звела очі до неба, і заломила білі руки, і впала, втрачаючи притомність, на сріблясто-плюшеве сидіння “Чайки”»* [Тарасюк 1995, с. 11]. Трапляються в текстах письменниці жестові фразеологізми з соматизмом «рука»: *«І тепер їй, Віорелії, ситій, розкішній жінці, рука не підніметься вигнати сироту з хати»* [Тарасюк 2006, с. 127].

Основне конотативне значення фразеологізмів із соматизмом «голова» в аналізованих текстах – розум або його брак: *«Молодик не був битий в голову, зметукував, видно»* [Тарасюк 1995, с. 42]; *«Все це скидалося на нещасний випадок через її дурну голову, необачність і довірливість»* [Тарасюк 1995, с. 237]; *«От вона там і гарує п'ятий рік, горбатиться з дурної голови»* [Тарасюк 2006, с. 168]; *«Пора вже прийти до голови по розум»* [Тарасюк 2006, с. 201]; *«Ясочці дуже крепко дур голови брався»* [Тарасюк 2006, с. 249]. Досить часто у змісті таких фразеологічних одиниць відбивається широкий спектр психоемоційних станів: від занепокоєння, відчуття небезпеки і розпачу – до душевного спокою і байдужості: *«Почувши таке від тихої, смирної Ясочки, мама вжахнулася, взялася за голову»* [Тарасюк 2006, с. 216]; *«І ззубиш голову, і честь, і почуття гумору»* [Тарасюк 1995, с. 42]; *«Ганна ханалась за голову»* [Тарасюк 1995, с. 265]; *«П'ять років голову сушити, щоб від зарплати здохнути?»* [Тарасюк 2006, с. 234]; *«Викинула Ясочка бідного Микиту Платоновича з голови з усім його музеєм»* [Тарасюк 2006, с. 231]; *«Але до голови не брала, не бачила в тому ані гріха великого, ані переступу проти закону»* [Тарасюк 2006, с. 131]. Задум гіперболізувати вияв людських почуттів зумовлює появу фразеологічних одиниць зі значенням ступеня і міри: *«Бо жодну жінку ані в селі, ані у світі не ціловано ніколи так пекельно і ніжно, з голови до ніг, і жодній не мовлено стільки слів найлюбіших, найсолодших»* [Тарасюк 1995, с. 243].

Крім спектру розумового і психоемоційного сприйняття, фраземи із соматизмом «голова» в аналізованих творах реалізують значення раптової несподіваної з'яви, наприклад: *«Марко впав на її голову, як сніг з ясного липневого неба»* [Тарасюк 1995, с. 235]; *«І хто вона така, звідки взялася на його сиву голову?»* [Тарасюк 2006, с. 155]. У кожному з наведених контекстів експресія трансформованого фразеологізму інтенсифікується, набуваючи додаткового відтінку – «неочікуваний, небажаний клопіт». Зрідка фразеологізми з компонентом «голова» вживаються для вираження фізичної сутності людини: *«Бо хто ж його знає, коло кого ще прийдеться голову прихилити на старість»* [Тарасюк 2006, с. 156]; *«Не жалій їх, дітиськів тих, бо на голову вилізуть»* [Тарасюк 1995, с. 229].

Широка гама значень притаманна фразеологічним одиницям зі структурним компонентом *око*. Крім спектру зорового сприйняття, їх семантика торкається моральних якостей людини, її інтелекту, психоемоційних чи фізіологічних станів, правильної/неправильної оцінки навколишньої дійсності, спостережливості і життєвого досвіду. В художніх творах Галини Тарасюк фразеологізми із соматизмом *око* переважно реалізують негативну семантику, пов'язану з інтригою, обманом, ніяковінням, осоромленням, зверхністю тощо: *«Волів би досі бачити тебе невинною Санечкою, наївним “Сонечком”, якому пускав туману в очі на дніпрових схилах»* [Тарасюк 1995, с. 13]; *«Оксеновій Парасці очі рогом полізли, як те уздріла»* [Тарасюк 1995, с. 242]; *«Знайомі поводитись якось дивно: то очі ховали, то розмовляли обережно»* [Тарасюк 2006, с. 144]; *«Та же нас люди засміють! Та як я їм в очі подивлюсь?»* [Тарасюк 1995,

с. 265]; «*Все кололо очі самотністю, непотрібністю, невлаштованістю*» [Тарасюк 1995, с. 172]; «*Чогось-то вона лізла йому в очі*» [Тарасюк 2006, с. 153].

Фразеологічні одиниці з соматизмом *око* увиразнюють хронотопні характеристики зображуваного, поповнюючи концептосферу часу і простору («*Тепер нічого того нема. Щезло. В змиг ока*» [Тарасюк 1995, с. 258]; «*А краса яка, куди оком не кинь*» [Тарасюк 2008, с. 37]; «*Віддавшись на волю інстинкту, Евеліна не відала того, а просто йшла собі, куди очі бачать*» [Тарасюк 1995, с. 235]; «*Тут так гримонуло, що я обмерла, і вже рада була тікати світ за очі з цієї клітки*» [Тарасюк 1995, с. 172]; «*А перед очима укліп ока /.../ пролетіли всі описані в духовній літературі і життях святих картини жахного спокушення*» [Тарасюк 2008, с. 79]).

Поряд із використанням традиційних, зафіксованих у фразеологічних словниках одиниць із соматичними компонентами, Галина Тарасюк виявляє неабияку вправність у прийомах мовної гри, внаслідок чого відомий фразеологізм зазнає трансформації. Наприклад, письменниця трансформує загальнонаціональну фразу «*на душі коти шкребуть*» шляхом лексичної заміни компонентного складу (субституції): «*Не питала, бо чоловікові теж несолодко в життю, а в життю всіляке буває, і на душі чоловічій, часом, як в темному лісі, і звір виє*» [Тарасюк 1995, с. 244]. Як наслідок, відбувається посилення емоційно-оцінного начала, а фразеологічна одиниця набирає більшої експресії. В аналізованих текстах часто зустрічається синонімічна субституція, завдяки якій досягається вищий рівень експресивності: «*І закарбуй собі на рийці: якби Кирило був таким мерзотником, його б люди вкотре до парламенту не вибрали*» [Тарасюк 2006, с. 3]; «*Затям собі це до кінця світу, або закарбуй на рилі немитому, коли не годен запам'ятати*» [Тарасюк 2006, с. 66], (пор.: *закарбувати на носі*). Самобутніми у прозі Галини Тарасюк виступають поширення фразеологічних одиниць із соматичними складниками, наприклад: «*І якщо вона не буде тримати за зубами свій зміїний язик і не перестане викидати фокуси, то...*» [Тарасюк 1995, с. 54]. У наведеному контамінованому фразеологізмі схрещуються дві фразеологічні одиниці з соматичними компонентами, а саме: «*тримати язик за зубами*» зі значенням «мовчати, не розголошувати чогонебудь» та «*зміїний язик*», що символізує підступність і лукавство. Особливо віртуозно авторка вводить фразеологічні одиниці з соматизмами у синонімічні ряди на означення акту мовлення: «*Хай там хто що хоче патякає, пліткує, кривить зневажливо писок, критикує, все одно, це – тріумф!*» [Тарасюк 1995, с. 49]; «*Чому в тебе таке біле волосся?*» – *хотіла спитати, але язик колом застряв у роті, і замість слів вирвалось щось схоже на натужне мичання*» [Тарасюк 1995, с. 66]; «*І я повернулася до Кирила, і слова застрягли у горлі, і не могла вимовити жодного, ніби щось заворожило мене*» [Тарасюк 1995, с. 174]. В аналізованих текстах також трапляються зразки фразеологічних антонімів, опозиція яких виявляється через контрастне зіставлення соматизмів, наприклад: «*Тут воно тобі зад лиже, а тут – горло ріже*» [Тарасюк 2006, с. 46]. Сатирична гострота окремих фрагментів прозових творів Галини Тарасюк зумовлює наявність соматичного компонента, який експліцитно виражає антонімію, наприклад: «*От і виходить, що всю свою історію чільні українці зраджували тільки себе, залишаючи народ без голови, без еліти, без ідеї*».

То, перепрошую, якщо ті батькопродавці – голова, то виходить, що народ тоді – вибачайте, язик не повертається вимовити?!» [Тарасюк 2006, с. 72]. Соматизм із позначенням нижньої частини спини відсутній у тексті, але він відчитується з натяку. Завдяки лінгвістичним знахідкам образного кодування

думки розширюються масштаби осмислення реалій світу. Метафоричність, притаманна фразеологічним одиницям із соматичним компонентом, у прозовому континуумі Галини Тарасюк продукує неповторну естетику характеротворення, як, наприклад, у цьому випадку: «*Ні, досить, ти хочеш хоча б перед смертю пожити власним життям, і не позичати в Сірка очей, і розігнутись, і не бути нікому нічим зобов'язаним, і не рвати жили, не гнути горб тільки тому, що хтось звик до розкоші*» [Тарасюк 1995, с. 175].

Зображально-оцінна функція фразеологізмів-соматизмів у творах Галини Тарасюк переважно зводиться до негативної конотації, зокрема пейоративності. Фразеологічні одиниці пейоративного характеру мають високу частотність використання у творах з огляду на характерний для них розмовний стилістичний пласт, а також сатиричний, викривальний характер зображуваного. Серед пейоративних лексем переважають стилістично знижені та оціночно-забарвлені лексичні одиниці, наприклад: «*Та кому вона потрібна з її курячими мізками і хуторянським мисленням!*» [Тарасюк 1995, с. 39]; «*Отак забігав у дім на зігнутих колінцях із вибачливою усмішечкою гірського цапка*» [Тарасюк 1995, с. 175]. Для стилю Галини Тарасюк досить характерним є нагромадження фразеологічних одиниць зі зростаючою експресією: «*Тому аби там що, а ти – при вперед, по головах, по трупах, з незворушною міною*» [Тарасюк 1995, с. 12]. Контамінуючи усталені вислови *лізти на голову* («безцеремонно, без належної поваги поводитися з ким-небудь, використовувати когось, підкоряти своїй волі» [Білоноженко В., Гнатюк І., Дятчук В., Неровня Н., Федоренко Т. 2003, с. 347]), *йти (лізти) по трупах* (досягати мети ціною заподіяння шкоди іншим, робити все можливе і неможливе для власної вигоди [Білоноженко В., Гнатюк І., Дятчук В., Неровня Н., Федоренко Т. 2003, с. 346]), а також замінюючи дієслова *йти* і *лізти* стилістично зниженим експресивним *перти*, авторка максимально загострює пейоративне звучання фразеологізму.

Соматичні фраземи зневажливого, іноді презирливого звучання, супроводжуючи живе усне мовлення, найчастіше у своєму складі містять вказівку на: 1) артикуляційний апарат людини («*Ну от! Сама сказала – я тебе за язик не тягнув*» [Тарасюк 2006, с. 49]; «*Спокійно, і доки Лора не рознесла по всій столиці... Заткнути пельку! От що! Заткнути і негайно!*» [Тарасюк 1995, с. 32]); 2) орган зору («*Посиніла Лора лиш перестрашено лупала балухами*» [Тарасюк 1995, с. 33]; «*І ти не можеш плюнути в їх знахабнілі баньки, бо вони... праві*» [Тарасюк 1995, с. 28]). З метою тіснішої прив'язки фразеологічної одиниці до сатирично-саркастичного контексту Галина Тарасюк часто звертається не лише до пейоративних, а й лайливих фразеологізмів. Стилійно знижену конотацію діалогів, що відбуваються між дійовими особами-антагоністами, відтіняють фразеологізми з похідними від стрижневого слова-соматизму *рот*: «*Тож зашпили гембу, а то до старих відунок Татко не дуже добрі*» [Тарасюк 2006, с. 66]; «*Защени свою брудну пельку, істеричко: дитина слухає*» [Тарасюк 2006, с. 9]; «*Заклямч ротяку, шляк ті трафит! Люди чують!*» [Тарасюк 2006, с. 33]). До граматико-стилістичних характеристик пейоративно-лайливих конструкцій варто зарахувати наявність слів зменшеного стилістичного шару: вульгаризмів, жаргонізмів, сленгу («*І я причинила піддувало, не тому, що боялася стати жертвою репресій...*» [Тарасюк 2006, с. 23]; «*Абись знала, як пащеку роззявляти до поважних пань, луб'я старе*» [Тарасюк 2006, с. 62]), дієслів наказового способу («*Прикуси язик! Доки я не розізлився і ще чую тебе, замовкни!*» [Тарасюк 2006, с. 87]), заперечних формантів («*Аби тільки не лазила по Києву п'яна та язиком не плескала казна-що*» [Тарасюк 1995, с. 39]).

Висновки і перспективи подальших розвідок. Аналіз прози Галини Тарасюк засвідчує високопродуктивність фразеологічних одиниць із соматичними компонентами у творенні художніх образів. Семантичні, емоційно-сміслові та зображально-виражальні характеристики соматичних фразеологізмів в аналізованих текстах корелюють із людиноцентричним сприйняттям дійсності. Фразеологічна номінація у Галини Тарасюк детермінується з одного боку етнічними стереотипами, пов'язаними із концепцією людського тіла, а з іншого – домінантами авторського світобачення. Найпоширенішими у прозі Галини Тарасюк є традиційні для української культури соматизми голова, ока, рука, нога, душа. Авторка вправно користується системою сталих словосполук, примножує їх багатства, підсилює потугу семантики. Орієнтуючись на класичну традицію, письменниця завжди перебуває у пошуку її оновлення. На мовному рівні це простежується у трансформації фразеологічних одиниць, і як засвідчує здійснений аналіз, модифікація структури і лексичного наповнення фразеологічних одиниць забезпечує їх органічний зв'язок зі словами контексту. Високу частотність використання у творах Галини Тарасюк мають фразеологічно-соматизми пейоративного характеру, провідна роль яких полягає у зниженні соціального статусу адресата.

Перспективи дослідження мовного багатства прози Галини Тарасюк полягають у з'ясуванні семантики фразеологізмів із компонентами *душа, серце* як основного репрезентанта емоційно-чуттєвої сфери її персонажів.

ЛІТЕРАТУРА

- Андрейченко, О. (2008). Фразеологічні одиниці з соматичним компонентом на позначення поняття «влада» в політичному дискурсі (на матеріалі ЗМІ кінця ХХ – початку ХХІ ст.). [У:] *Лексикографічний бюлетень*, 17, с. 4–12.
- Білоноженко, В., Гнатюк, І., Дятчук, В., Неровня, Н., Федоренко, Т. (2003). *Словник фразеологізмів української мови*. Київ, 788 с.
- Біляцька, В. В. (2020). Фразеологізми як емоційно-сміслові чинники структури роману Г. Гессе «Нарцис і Гольдмунд». [У:] *Збірник наукових праць «Нова філологія»*, 80 (1), с. 60–65.
- Вегеш, А. (2020). Фразеологізми-складники літературно-художніх антропонімів у творах сучасних українських письменників. [У:] *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Філологія*, 1 (43), с. 54–60.
- Венжинович, Н. (2019). Фраземи з компонентами-соматизмами у творах М. Матіос та В. Шкляра. [У:] *Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. Філологія*, вип. 2 (49), с. 13–21.
- Галич, А. (2011). Жіночий і нежіночий романи Галини Тарасюк в асоціативному вимірі. [У:] *Слово і час*, 8, с. 46–59.
- Глуховцева, І. (2019). Фразеологія в українській драматургії першої половини ХІХ століття. [У:] *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*, 48. Кам'янець-Подільський, с. 88–95.
- Грозян, Н. Ф. (2013). Соматичні фразеологізми у творах Михайла Коцюбинського. [У:] *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*, 34. Кам'янець-Подільський, с. 83–86.
- Комарова, З. (2023). Емотивний потенціал лексеми *серце* в художньому дискурсі Богдана Лепкого. [У:] *Філологічний часопис*, 1 (21), с. 78–86.
- Марчук, Л. (2019). Концепт «доля» у мовній картині світу Галини Тарасюк. [У:] *Вісник ОНУ. Сер. : Філологія*, 24, 1 (9), с. 66–72.
- Насмінчук, І. (2023). Актуалізація фразеологічних одиниць книжного і фольклорного походження у поетичних текстах Галини Тарасюк. [У:] *Філологічний часопис*, 2, с. 22–30. URL: <https://doi.org/10.31499/2415-8828.2.2023.299025> (дата звернення: 19.03.2024).
- Тарасюк, Г. (2006). Жіночі романи. Бровари, 286 с.
- Тарасюк, Г. (1995). Любов і гріх Марії Магдалини: Вибране. Поезія. Проза. Чернівці, 384 с.
- Тарасюк, Г. (2008). Цінь Хуань Гонь: роман-антиутопія. Біла Церква, 255 с.
- Тоненчук, Т. В. (2019). Типологія фразеологічних одиниць із компонентом соматизмом. [У:] *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*, 38 (2), с. 146–148.

REFERENCES

- Andreichenko, O. (2008). Frazеологічні одынытси z somatychnym komponentom na poznachennia poniattia «vlada» v politychnomu dyskursi (na materiali ZMI kintsia XX – pochatku XXI st.) [Phraseological units with a somatic component to denote the concept of «power» in political discourse (based on mass media material of the end of the 20th – beginning of the 21st century)]. [U:] *Leksykohrafichnyi biuletен*, 17, s. 4–12. (in Ukrainian)
- Bilonozhenko, V., Hnatiuk, I., Diatchuk, V., Nerovnia, N., Fedorenko, T. (2003). *Slovnuk frazeologizmiv ukrainskoi movy* [Dictionary of phraseological units of the Ukrainian language]. Kyiv, 788 s. (in Ukrainian)
- Biliatska, V. V. (2020). Frazеологізми yak emotsiino-smyslovi chynnyky struktury romanu H. Hesse «Nartsys i Goldmund» [Phraseologisms as emotional and semantic factors of the structure H. Hesse's novel *Narcissus and Goldmund*]. [U:] *Zbirnyk naukovykh prats «Nova filohiia»*, 80 (1), s. 60–65. (in Ukrainian)
- Vehesh, A. (2020). Frazеологізми-skladnyky literaturno-khudozhnykh antroponimiv u tvorakh suchasnykh ukrainskykh pysmennykiv [Phraseologisms-components of literary and artistic anthroponyms in the works of modern Ukrainian writers]. [U:] *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia Filohiia*, 1 (43), s. 54–60. (in Ukrainian)
- Venzhynovych, N. (2019). Frazemy z komponentamy-somatyzmamy u tvorakh M. Matios ta V. Shkliara [Phraseologisms with somatism components in the works of M. Matios and V. Shklyar]. [U:] *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Ser. Filohiia*, vyp. 2 (49), s. 13–21. (in Ukrainian)
- Halych, A. (2011). Zhinochyi i nezhinochyi romany Halyny Tarasiuk v asotsionimnomu vymiri [Feminine and non-feminine novels of Halyna Tarasyuk in the associative dimension]. *Slovo i chas*, 8, s. 46–59. (in Ukrainian)
- Hlukhovtseva, I. (2019). Frazеологія v ukrainskii dramaturhii pershoi polovyny XIX stolittia [Phraseology in Ukrainian drama of the first half of the 19th century]. [U:] *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka. Filohichni nauky*, 48. Kamianets-Podilskiy, s. 88–95. Phraseology in Ukrainian drama of the first half of the 19th century. (in Ukrainian)
- Hrozian, N. F. (2013). Somatychni frazeologizmy u tvorakh Mykhaila Kotsiubynskoho [Somatic phraseology in Mykhailo Kotsiubynskyi's works]. [U:] *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka. Filohichni nauky*, 34. Kamianets-Podilskiy, s. 83–86. (in Ukrainian)
- Komarova, Z. (2023). Emotyvnyi potentsial leksemy sertse v khudozhnomu dyskursi Bohdana Lepkoho [The emotional potential of the lexeme heart in Bohdan Lepky's artistic discourse]. [U:] *Filohichnyi chasopys*, 1 (21), s. 78–86. (in Ukrainian)
- Marchuk, L. (2019). Kontsept «dolia» u movnii kartyni svitu Halyny Tarasiuk [The concept of «destiny» in the language picture of the world by Halyna Tarasyuk]. [U:] *Visnyk ONU. Ser. : Filohiia*, 24, 1 (9), s. 66–72. (in Ukrainian)
- Nasminchuk, I. (2023). Aktualizatsiia frazeologichnykh odynyt knyzhnogo i folklornoho pokhodzhennia u poetychnykh tekstakh Halyny Tarasiuk. [U:] *Filohichnyi chasopys*, 2, s. 22–30. URL: <https://doi.org/10.31499/2415-8828.2.2023.299025> (date of the application: 19.03.2024) (in Ukrainian)
- Tarasiuk, H. (2006). *Zhinochi romany* [Women's novels]. Brovary, 286 s. (in Ukrainian)
- Tarasiuk, H. (1995). *Liubov i hrih Marii Mahdalyny: Vybrane. Poeziia. Proza* [Love and Sin of Mary Magdalene: Selected. Poetry. Prose]. Chernivtsi, 384 s. (in Ukrainian)
- Tarasiuk, H. (2008). *Tsin Khuan Gon: roman-antyutopiia* [Qin Huan Gong: a dystopian novel]. Bila Tserkva, 255 s. (in Ukrainian)
- Tonenchuk, T. V. (2019). Typolohiia frazeologichnykh odynyt iz komponentom somatyzmom [Typology of phraseological units with a component of somatism]. [U:] *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Filohiia*, 38 (2), s. 146–148. (in Ukrainian)

Подано до редакції 10.04.2024 року

Прийнято до друку 01.05.2024 року